

Савчук Б. П., Слюсаренко Н. В., Білавич Г. В. Коучинг: ідейні витoki в проєкції формування особистості. *Педагогічний альманах*. 2021. № 50. С. 210-217. DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi50.325>

УДК 378.134 (78)

Савчук Б. П.,
orcid.org/0000-0003-2256-0845

Слюсаренко Н. В.,
orcid.org/0000-0002-9215-5936

Білавич Г. В.

КОУЧИНГ: ІДЕЙНІ ВИТОКИ В ПРОЄКЦІЇ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. Щоб усебічно вивчити та ефективно використовувати будь-яке освітньо-педагогічний феномен у формуванні особистості потрібно розуміти його генезу, ідейні витoki, особливості становлення. Це повною мірою стосується коучингу, який на початку ХХІ ст. отримав широке визнання в Україні й дедалі активніше торує шлях у системі національної освіти. Між тим, в українському науковому і суспільному дискурсі ця проблема представлена доволі фрагментарно, контекстно. В зарубіжжі їй присвячено чимало спеціальних кількості студій, що мають міждисциплінарний (стосуються галузей спорту, бізнесу, менеджменту, освіти та ін.) та переважно науково-популярний характер. Це значною мірою пояснює відсутність ґрунтового комплексного дослідження проблеми походження та історії становлення і розвитку коучингу, адже переважно висвітлюють фахівці різних галузей знань зі своїх вузькопрофільних позицій. Ліквідація цієї прогалини, потребує проведення ґрунтового комплексного міждисциплінарного дослідження, тож пропонується стаття актуалізує це завдання і розставляє важливі акценти в його реалізації.

Аналіз сучасних досліджень. Західні теоретики і адепти коучингу (М. Аتكінсон, Т. Голві, М. Дауні, М. Доуні, К. Дуглас, С. Кові, Л. Уїтворт, Дж. Уїтмор та ін.) розробили його наріжні науково-теоретичні засади і технології в проєкції використання у спорті, бізнесі, менеджменті, освіті, психології, інших суспільних сферах. Спираючись на їхній доробок, українські наукоці (І. Голіяд, Н. Горук, О. Нежинська, С. Романова, О. Соколова, В. Тименко, Т. Чернова, О. Шевчук та ін.) спричинилися до розробки підходів і шляхів використання коучингу в різних ланках системи освіти, передусім у вищій школі. При цьому вітчизняні вчені-педагоги лише фрагментарно, подекуди плутано висвітлюють ідейні витoki коучингу, актуалізує потребу предметного і більш цілісного з'ясування цієї проблеми.

Мета статті – з'ясувати духовні витoki й ідейного коріння коучингу задля глибшого розуміння його філософії та використання як ефективної технології формування особистості.

Виклад основного матеріалу. В українському, як й усьому пострадянському науково-педагогічному дискурсі коучингу утвердилися доволі спрощена модель і «звужена» схема осмислення проблеми виникнення і становлення коучингу. Головна увага дослідників сфокусована на постаті каліфорнійського тренера з тенісу, викладача Гарвардського університету В. Тімоті Голві (Голлувей – W. Timothy Gallwey), який у книзі «Внутрішня гра в теніс» («The Inner Game of Tennis», 1974) [] і ще кількох бестселерах виклав наріжні його ідеї. Він трактується як «основоположник», «фундатор» сучасного коучингу, так що не лише історія, а і його ідейні витoki та інші аспекти розвитку розглядаються крізь призму творчості цієї персоналії.

На відміну від цієї рецепції, в західному міждисциплінарному дискурсі визнається вагома роль Т. Голві в появі та формуванні коучингу, але він, цілком справедливо, розглядається як один із представників плеяди не менш

значущих творців і adeptів цього феномену, що зробили його надбанням людства.

Вивчення доробку західних авторів спонукає підходити до з'ясування ідейних витоків коучингу в широкому контексті, розглядаючи його продукт творчої акумуляції різних історіософських, психологічних учень та гуманістичних ідей минулого. Дослідників пропонують різні підходи до цієї проблеми. Зокрема, В. Брок в своїх дослідженнях визначив «дев'ять базових коренів (чинників. – Авт.) коучингу»: освіта; психотерапія; комунікація; рух самодопомоги; теорія соціальних систем; спортивна мотивація; теорії розвитку; цілісний рух; управління і лідерство (Brock, 2012).

Дослідник Reis (2014) у статті під назвою «Uma história do coaching» виокремив два головні складники появи коучингу. Перший – філософський, в якому тренер знаходить основні припущення і переконання, що підтримують коучинг. Другий – соціальні науки, в яких існують моделі й методи, що становлять основу для практики коучингу (цит. за: Santos, 2020).

Більш чіткими, конкретними у визначенні цієї проблеми були знані ідеологи і adeptи коучингу [Аткінсон, Чоис, Рае, 2009; Голві, Дауни, ; Парслоу, Рей та ін.], які пов'язали формування його теорії і методики, техніки з певними вченнями, ідейними концептами і практиками минулого.

Прочитання згаданих та інших студій дозволяє стверджувати, що найбільш виразний, фундаментальний вплив на розвиток філософії коучингу справили чотири ідейних вчення та системні практики минулого і сучасного. Це: Сократовські методи діалогу; гуманістичний напрям психотерапії; роботи Деніела Гоулмена в сфері емоційного інтелекту; методики знаних спортивних тренерів. З'ясуємо їх предметно в контексті досліджуваної проблеми.

Незаперечний потужний вплив на формування теоретичних засад і технології коучингу (приміром, базова техніка постановка «сильних

запитань» та ін.) справило вчення давньогрецького філософа Сократа (469—399 до н. е.). Ідеться про відомий метод Сократівського діалогів, яким він навчав співгромадян як можна усвідомлено і власними силами поліпшити своє життя. На це вказували Дж. Уитмор, Г. Кимси-Хауз, Ф. Сандал у контексті аналізу творчості Т. Голві [17]. Інші автори поглибили розуміння цієї проблеми..

Знаменитий вислів давньогрецького мислителя «Я не можу нікого нічого навчити, я тільки можу змусити думати» можна вважати своєрідною квінтесенцією філософії коучингу. За допомогою питань Сократа діагностував інтелектуальний потенціал своїх учнів і співгромадян та спонукав їх до роздумів про власне життя. Сутність цього методу полягає в тому, щоб, шукаючи відповіді на побудовані за певним алгоритмом запитання, людина могла самотійно й усвідомлено діяти певних (правильних) висновків та зрозуміти як слід чинити, поводитися за тієї чи іншої ситуації. Не даючи готових рецептів і рішень, Сократ таким чином налаштовував співрозмовників на осмислений цілеспрямований пошук відповідей на нагальні життєві проблеми. Наводимо уривок зі знаменитих Сократівських діалогів (в психолого-педагогічній та інших гуманітарних науках подається як «метод Сократа»), який свідчить про їхню схожість з одним із найпотужніших інструментів коучингу – техніки постановки «сильних запитань». За допомогою продуманої логічно вибудованої системи запитань Сократ (як нині коуч) непомітно для само учня спонукав його свідомо робити правильні висновки і самотійно рухатися до мети.

Притча:

Один чоловік запитав у Сократа:

- Знаєш, що мені сказав про тебе твій друг?
- Почекай, – зупинив його Сократ, – просій спочатку те, що збираєшся сказати, скрізь три сита;
- Три сита?
- Перш ніж що-небудь говорити, потрібно це тричі просіяти. Спочатку через сито правди. Ти впевнений, що це правда?

– Ні, я просто чув це.

– Це означає, що ти не знаєш, це правда чи ні. Тоді просіємо через друге сито – сито доброти. Ти хочеш сказати про мого друга щось хороше?

– Ні, навпаки.

– Таким чином, – продовжував Сократ, – ти збираєшся сказати про нього щось погане, але навіть не впевнений в тому, що це правда. Спробуємо третє сито – сито користі. Чи варте мені почути те, що ти хочеш розповісти?

– Ні, в цьому немає необхідності.

– Отже, – уклав Сократ, – у тому, що ти хочеш сказати, немає ні правди, ні доброти, ні користі. Навіщо тоді говорити про це?

(Платон. Апологія Сократа. Діалоги)

Вивчаючи цю проблему, В. Брок у нарисі «Вступ до історії коучингу» (Introduction to coaching history, 2012) відзначила ще одну парадоксальну і надважливу схожість філософії Сократа та ідеології коучингу. Стверджуючи, що давньогрецький філософ ще у IV ст. до н. е. використовував «щось схоже на сучасний коучинг», авторка стверджує, що мистецтво ставити запитання так, щоб допомогти слухачам міркувати і приймати рішення з істин, які знаходяться в їхньому буденному житті має глибші коріння. Воно було відоме як феномен «*taieutike*», що з грецької означає «Мистецтво народжувати». Згідно з історичними даними, Сократ був сином акушерки, тож, за власним визнанням, він виконував схожу з матір'ю функцію, яка полягала в тому, щоб «щось дістати і доставити». «Пологи», які він приймав, – це «діставання» знань, які знаходяться всередині кожного. Сократ лише допомагав людині «вивести їх назовні» та передавав їх самій людині. В цьому полягає й одна з наріжних методологічних засад коучингу (Brock, 2012). \

У продовження цієї думки нагадаємо про феномен «карети-Коч», яка асоціювалася з надійною, швидкою, точною доставкою «чогось» (речі, повідомлення, «знання» тощо) від однієї людини до іншої.

На ще одному значущому аспекті «коучингової філософії» Сократа акцентує Л. Равієр. Утверджуючи тезу, згідно якою «не має викладання, позаяк дійсно існує лише учнівство», дослідник доводить, що істинні «знання існують не в тренері, а в клієнтові / учневі». Отож, діалогічний метод Сократа ставить за мету набуття нових знань таким чином, щоб людина ставила під сумнів вже сформовані й передані їй зовні та самостійно шукала нове розуміння світу (Ravier, 2016).

З'ясовуючи в унісон з означеними рефлексіями генезу коучинг, дослідник Р. Крауш стверджує, що коучинг – це «щось старе, як людство». Тож Сократ лише підкреслив через свої діалоги з учнями метод заснований на істині, який виявляє заховане всередині особистості справжнє знання. З цього випливає і сутність філософії коучингу та його головна мета – допомогти людині знайти себе (Krausz, 2007).

Окрім учення Сократа, Т. Голві й інші фундатори були добре ознайомлені та творчо адаптували продуктивні ідеї гуманістичного напрямку психотерапії, що скристалізувався на початку 60-х рр. ХХ ст. в США як протест проти домінування психоаналізу і біхевіоризму й одержав назву «третьої сили». Він ґрунтується на постулатах «актуальної ситуації», «пріоритеті відчуття і досвіду клієнта», «вірі у безмежні можливості і конструктивні сили людини». В центрі гуманістичного підходу стоїть Людина як особистість, що має свої мету, інтереси, бажання, але не може їх досягти і задовольнити через нездатність зреалізувати свій власний потенціал (Каліна, 2010).

У філософії і технології коучингу виразно відстежуємо постулати трьох основних взаємопов'язаних напрямів гуманістичної психотерапії: екзистенційний («чутливий»); центрований («роджерський» - зосередженість на особистості); гештальт-психотерапія.

Головною метою екзистенційної психотерапії є допомога людині у пошуку сенсу життя, усвідомленні особистісної свободи та

відповідальності, розкритті власного потенціалу як особистості в спілкуванні і соціальному середовищі. Вона утверджує постулат визнання людини як унікальної і самоцінної особистості. Один із засновників гуманістичної психології, американський психолог Карл Роджерс у центр своєї психотерапевтичної практики поставив особистість клієнта, що «переживає безпорадність, закритість для істинного спілкування». На цій він обґрунтував знамениту гіпотезу, згідно з якою стосунки між клієнтом та психотерапевтом мають стати дієвою умовою, каталізатором позитивних особистісних змін. Виходячи з цього, К. Роджерс визначив дві основні цілі психологічної допомоги: 1) «допомогти особистісному самозростанню», завдяки чому людина має самотійно розв'язувати власні проблеми та стати «цілковито дієвою особистістю»; 2) створити для цього відповідний «психологічний клімат» (терапевтичні стосунки) (Роджерс, 1994).

Впадає в око схожість розробленої К. Роджерсом структури психотерапевтичного процесу і напрацьованої ідеологами коучингу схеми послідовної співпраці і впливу коуча на клієнта. Роджерська модель складається з шести етапів: 1) заблокованість клієнтом внутрішньої комунікації, його безсилля перед чинними проблемами, відсутність бажання до змін; 2) самовираження, коли клієнт в атмосфері прийняття починає поступово відкривати власні переживання, усвідомлювати свої проблеми; 3) стимулювання саморозкриття і самосприйняття клієнта в усій складності, незавершеності, обмеженості власної особистості; 4) формування у клієнта готовності і здатності змінити ставлення до своєї феноменології: подолання самовідчуження, усвідомлення власного «Я», зростання потреби «бути самим собою»; 5) розвиток і інтегрування само прийняття, відповідальності, особистісного досвіду (комунікація, поведінка, самовідчуття) в єдине ціле; 6) особистісні зміни: відкритість світові, собі, власному досвіду (Роджерс, 1994).

В теорії і практиці коучингу роджерівський підхід органічно поєднується із гештальт-психотерапією (нім. Gestalt – форма, кшталт, філософське поняття, що позначає об'єкт в його структурній цілісності, без розчленування на складники). Вона має виражену функційну спрямованість на посилення психологічних позицій особистості, розширення її самосвідомості. Головну мету щодо допомоги людині у реалізації свого потенціалу. гештальт-психотерапія реалізує на основі розв'язання таких завдань: 1) актуалізація самосвідомості людини; 2) стимулювання внутрішнього самоконтролю та особистої незалежності, самодостатності; 3) виявлення і подолання психологічних бар'єрів, які гальмують особистісне зростання. За такого підходу психотерапевт (як і в коучингу – коуч) розглядаються як помічники і співтворці інтегрованої в «гештальт» (в єдине ціле) особистості. Психотерапевт уникає безпосереднього втручання у внутрішні інтимні почуття клієнта, але намагається полегшити їхнє самовиявлення (Калина; Трач, 2005).

З означеними психологічними феноменами коучингу гармонійно адсорбує набутки *теорії емоційного інтелекту*, що була сформульована американським психологом і письменником Деніелем Гоулманом. Вчений виходив з постулату аксіоматичної взаємозалежності інтелекту і життєвого успіху людини. При цьому, не менший, а подекуди більш значущий вплив на її життєвий успіх справляє емоційна складова. На цій основі Д. Гоулман визначив і шукав відповіді на низку важливих запитань: «Як емоційна сфера впливає на життєві здобутки людини?»; «Які емоційні складники формують долю?»; «Чи можливо і як саме виправити емоційні моделі людини, що гальмують її поступ до кращого?». Ці та інші запити мали наблизити до з'ясування головного: «Якою є взаємозалежність емоційності та інтелекту?»; «Чи природня суперечність між емоційністю та інтелектом людини є нездоланою чи все-таки вони можуть доповнювати один одного?» [Goleman].

Відповіді на ці й інші питання Д. Гоулман виклав книзі «Емоційний інтелект» [Goleman], що стала бестселером та, як і його інші праці, набули популярності в західних інтелектуальних колах 90-х рр. XX ст. У філософії і технологіях коучингу виразно відстежуються гоулманські ідеї і результати психологічних експериментів, які з позицій нейрофізіології розкривають механізми активації психоемоційних станів. Сутність емоційного інтелекту та можливості коучингу в його формуванні і розвитку предметно розглядають в ракурсі нашої експериментальної роботи.

Цілком природно, що коучинг продуктивно використовує *досвід спортивних тренерів*. Цікавий і оригінальний погляд на це питання виклала згадувана В. Брок у фундаментальній праці «Джерельна книга з історії коучингу» (Sourcebook of Coaching History, 2012). Знана американська дослідниця і кваліфікована практикуюча тренерка стверджує, що сучасні коучі здебільшого не неправильно розуміють багату і еклектичну історію тренерства (це поняття вживається як синонімічне коучингу), вважаючи, що вона бере початки з 80-х або 90-х рр. XX ст. Насправді її коріння значно глибші. Перші практики коучингу, сягають глибокої давнини. Його піонерпми були східні філософи та стародавні спортивні тренери-практики. На Сході головне місце у фізичній підготовці посідали бойові мистецтва, на Заході ніж – легка атлетика, про що свідчать зображення зафіксовані на амфорах Стародавньої Греції (Brock, 2012).

Спортивні тренери відіграли вагому роль у розвитку західної та східної культур, адже, допомагали спортсменам досягати не лише фізичної, а й духовної досконалості. У XX ст. їхній досвід знайшов широке застосування: у 30-х рр. – в розвитку гуманістичної і трансперсональної психології; в 60-х рр. – у теоріях та ініціативах з розвитку людського потенціалу; в 70-х рр. – у сфері бізнесу; у 80-х рр. – в різних суспільних сферах. А 90-ті рр. XX – перше десятиліття XXI ст., зокрема у США, становлять «вибухову історію тренерства». Свідченням цього стало зростання чисельності програм спеціальної підготовки для тренерів (до 164

у 2004 році, асоціації професійних тренерів (до 12), щорічних тренерських конференцій (до 16), а також видання спеціалізованих фахових журналів та навчально-методичного літератури різного ґатунку. Розвиток коучингу в період постмодерну кінця ХХ ст. зумовив його проникнення зі сфери спорту в с царини соціально-економічного життя, а також психології, бізнесу, освіти дорослих тощо (Brock, 2012б).

Реферована рецепція у широкій історичній ретроспективі показує як спортивне тренерство, акумулювавши тисячолітній досвід східної і західної культур з фізичного і духовного вдосконалення людини, трансформувалося в сучасний феномен коучингу, який проникнув у різні сфери завдяки свого потужного потенціалу трансформувати і змінювати їхню якість. На такому тлі активно розвивалися тренерські практики, що стали важливим джерелом формування і розвитку теорії і технології коучингу.

Зрозуміло, що чотири визначені ідейних вчення та практики минулого і сучасного не вичерпують розмаїття фундаментальних загальновідомих й тим паче індивідуальних (приватних), але не менш цікавих і продуктивних ідей, технік. Акумулюючи і творчо апробуючи їх у своїй діяльності теоретики і практики коучингу виробляли свої унікальні, продуктивні підходи та інструменти позитивного впливу на людину задля поліпшення ефективності різних сфер її життєдіяльності та розв'язання професійних і особистих проблем. Безліч промовистих фактів засвідчують мозаїчність і суб'єктну оригінальність такого досвіду.

До прикладу, багато дослідників звертали увагу на потенційну або доведену доцільність використанні в практиці коучингу *ефекту плацебо*. Чимало з них покликалися при цьому на опубліковану в 1922 р. книгу французького фармацевта Еміля Куе (Coué (1857-1926)), який, виходячи з власного професійного досвіду, висунув гіпотезу, згідно з якою несвідоме грає надзвичайно важливу роль в діяльності людини, так що нею можна цілеспрямовано маніпулювати та змінювати її життя. Основою для

обґрунтування цієї гіпотези стала системна цілеспрямована практика, коли з видачею пацієнтам певного препарату в одних випадках їх запевняли, що він неодмінно принесе хороші результати, а в інших таких запевнянь не було. Результати були переконливими: стан здоров'я пацієнтів першої групи поліпшувався значно швидше і ліпше, ніж другої. Незабаром, напрацювання Е. Куе були поєднані з ідеєю «прихильності до постійного зростання продуктивності». Таким чином, в 30 – 50-х рр. ХХ ст. консультанти, терапевти, психологи стали використовувати такі «коучингові методики» в роботі з керівниками підприємств, менеджерами з продажу і управління. Зміцнення «психологічного компоненту» коучингу сприяло зростанню його ефективності, а відтак і популярності (Brock, 2012).

Список використаних джерел:

Аткинсон М., Чоис Т. Рае. Наука и искусство коучинга: Внутренняя динамика / пер. с англ. Киев: Companion Group, 2009. 208 с.

Гэллуэй Т.У. Теннис. Психология успешной игры. Олимп-Бизнес, 2010. 208 с. URL: <https://kniga.biz.ua> »

Каліна Н.Ф. (2010) Психотерапія. Київ: Альма-матер. 288 с.

Дауни М. Эффективный коучинг: Уроки коуча для коучей / пер. с англ. Москва: Изд-во «Добрая книга», 2008. 288 с.

Парслоу Е., Рей М. Коучинг в обучении. Практические методы и техники. С-пб.: Питер, 2003. 204 с.

Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Москва: «Прогресс», «Универс», 1994. 480 с.

Трач Р. Гуманістична психологія. Київ: 2005. У 3-х томах. Т. 2. 280 с.

Уитворд Л., Кимси-Хауз Г., Сандак Ф. Коактивный коучинг / пер. с англ. Москва: Центр поддержки корпоративного управления и бизнеса, 2004. 360 с.

Brock,V (2012a). Introduction to coaching history. Disponível em:
<<http://www.vikkibrock.com/wp-content/uploads/2012/06/UTD-Coaching-News-Introduction-to-Coaching-History.pdf>.

Brock, G. V. (2012b). Sourcebook of Coaching History. North Charleston SC: Createspace Independent Publishing Platform. 520 p.:
<https://essentialinstitute.org> > r.

Goleman D. (1998) Working with emotional intelligence. New York: Bantam Books. 464 p.: <https://www.goodreads.com> >

Krausz, R. R. Coaching executivo: A conquista da liderança. São Paulo: Nobel, 2007. <http://www.editoranobel.com.br> > arquivos.

Ravier, L. Coaching en Colombia: magazine coaching international. Madrid. Vol. 15, 41-43. Março, 2016: <<https://issuu.com/leoravier/docs/15>>

Santos, M. R. Coaching: A Brief Historical, Conceptual and Practical Analysis of the Method. Revista Científica Multidisciplinar Núcleo do Conhecimento. 07, Vol. 4, 171-195. 2020:
<https://www.nucleodoconhecimento.com.br/>